

Recensioner

REDAKTÖR: ANNA J EVERTSSON

Tjugotvå psalmer & andliga visor genom fem sekler

Utgivna och kommenterade av Harald Göransson

Altantis, Stockholm 2004, 62 s., ISBN 91-7353-006-9

Upprinnelsen till denna bok har enligt förordet varit Harald Göranssons missnöje med att Svenska Akademien inte har tagit med melodin till en enda av psalmerna i sin utgåva *Den gamla psalmboken. Ett urval ur 1695, 1819 och 1937 års psalmböcker* (2001). Musikaliska Akademien tog fasta på Göranssons kritik och gav honom uppdraget att ge ut en bok med melodier till valda psalmer jämte kommentarer.

Man kan säga att Göranssons bok – den blev hans sista – är ett komplement till hans *Koral och andlig visa i Sverige*, utgiven 1997, dock utan att vara ett utdrag ur denna. Sexton av de tjugotvå psalmerna i den sista boken kommenteras även i den förra.

Boken har fått en tilltalande, luftig layout med de mer tekniska melodi-kommentarerna placerade med finstil i marginalen. Brödtexten kan sålunda läsas utan att man behöver fördjupa sig i melodiernas enskildheter.

Melodierna har varit bestämmande för urvalet, men det är tydligt att psalmerna och visorna också har valts med tanke på att texten skall representera det karakteristiska för olika epoker och fromhetstyper. Urvalet är okonventionellt och mycket personligt. Ungefär hälften av de valda psalmerna/koralerna finns kvar i 1986 års psalmbok, de äldre givetvis i reviderad form.

Medan Svenska Akademiens textutgåva ger ett urval från de officiella psalmböckerna från 1695 till 1937 presenterar Göransson koraler från många olika källor och inte bara psalmer för bruk i kyrkan och vid husandakter utan även för fester i hemmet.

Boken börjar med en julsekvens från 1100-talet, »Laetabundus exultat fidelis chorus», med tillhörande skottvers, »Kristus är födder av en jungfrun». Skottverssjungandet blev början till församlingssången; men Göransson har för säkerhets skull satt ett frågetecken efter sitt påstående. I urvalet ingår både kända och mindre kända sånger. Den kvardröjande katolicismen under 1500-talet representeras med en skålvisa till Sankta Anna som sjungits

vid bröllop. Varför Geijers Nyårssång tagits med förstår jag inte. Alla de andra psalmerna och visorna hör till kategorin unison sång, medan denna är en typisk solosång med en stil hemmahörande i de borgerliga salongernas musik.

Presentationerna av de olika epokerna och fromhetsriktningarna är mycket summariska. Lina Sandell skulle blivit bedrövad om hon vetat att hon nämns som exempel på frikyrklighetens sångdiktare. Att unkyrkligheten får representeras av »Fädernas kyrka» är givet. På så sätt ges tillfälle till en välbehövlig kommentar till varför denna psalm, till många äldres förtrytelse, saknas i vår nuvarande psalmbok. Som exempel på nutida barnpsalm har Göransson valt Eva Norbergs finstämda »Det gungar så fint, när han bär dig, mitt barn». Jag har inget emot valet, men hans påstående att barnvisor i egentlig mening är sällsynta är djupt felaktigt. Han håller före att barnen behandlas i ett »uppifrån-perspektiv» i *Kyrkovisor för barn*. Den nya typ av kristen barnvisa som skapades av Anders Frostenson och Britt G. Hallqvist presenterades först i denna sångsamling, som blev mycket uppmärksammas. I synnerhet Britt G. Hallqvists barnpsalmer är befriade från »uppifrån-perspektiv». Se t.ex. »Vem är det som kommer på vägen».

Uppläggningen av kommentarerna är osystematisk, men impressionismen skapar variation. Melodierna och deras utformning står givetvis i centrum. Någon anmärkningsvärd detalj lyfts fram. Det är ingalunda alltid det första trycket som avbildas; det är äldre melodiformer som varit spridda eller är särskilt intressanta. Ibland kommenteras bruket: när och hur koralerna sjungits. Men psalmens/koralens förekomst i officiella psalmböcker över tid noteras inte. Särskilt värdefulla är marginalkommentarerna, och här har Göransson utnyttjat de handskrifter som samlats in under senare år, inte minst av Elisabet Wentz-Janacek.

Ett intressant exempel på hur en flerstämmig sats gett upphov till två olika koraler är den fyrstämmiga satsen till »Ich weiss mir ein Blümlein hübsch und fein» försvenskad 1583 av Därleman, »Jag vet ett blomster skönt och fint». Sopranmelodin finns till texten i 1697 års koralbok. Samuel Hedborns om-diktning av psalmen i 1819 års psalmbok har av Haeffner försetts med tenor-melodin och denna används även till Mannerheims bearbetning av Hedborns text i 1986 års psalmbok, »En blomma uti öknen stod».

Texterna kommenteras mycket sparsamt och oftast är bara ett par verser upptryckta. Relationen text-melodi uppmärksammas tyvärr mera sällan,

men beträffande Evers psalm »Vår blick mot helga berget går» visar Göransson på hur Otto Olssons melodi framhäver inrimmen och även i övrigt är följsam mot texten och betonar dess höjdpunkter. För koralen »Den signade dag» ges exempel på åtta olika slutfall. Här hade man gärna sett en kommentar om vilken betydelse alternativen kan få för texten.

Någon vetenskaplig utgåva av melodierna är inte denna bok och referenser och källuppgifter saknas. Men boken är ändå ett välkommet bidrag till det hymnologiska biblioteket. Harald Göransson hade förmågan att meddela sina kunskaper på ett välformulerat och lättillgängligt sätt.

Inger Selander

Nisser, Per Olof

Ett samband att beakta – psalm, psalmbok, samhälle

Diss., Bibliotheca Theologiae Practicae 75, Artos & Norma bokförlag, Skellefteå 2005, 352 s., ISBN 91 7580 278-3

På 1970- och 1980-talen pågick en intensiv förnyelse av psalmböcker i de nordiska länderna – med undantag av Danmark. Det som främst motive-
rade arbetet var de omvälvningar som hade ägt rum i samhället efter 1960-
talet. Förändringarna berörde så gott som alla områden: arbetsliv, livsmiljö,
kommunikation, utbildning, livsåskådning, språk, teologi. De officiella
psalmböckerna dominerades av en agrar livsstil och ett gammaldags språk
och upplevdes föråldrade. När den nya svenska psalmboken slutligen antogs
av kyrkomötet 1986 hade den föregåtts av ett långt förarbete och liv-
liga diskussioner om psalmens roll i ett samhälle under omvandling.

I sin doktorsavhandling *Ett samband att beakta – psalm, psalmbok, sam-
hälle* försöker Per Olof Nisser ge svar på frågan hur samhällssituationen
under senare hälften av 1900-talet kom att påverka det slutliga innehållet i
1986 års psalmbok. För sin analys har han granskat psalmboksrevisionen
utifrån sex olika områden eller motiv som starkt berördes av samhällsut-
vecklingen under senare hälften av 1900-talet: mission, evangelisation, dia-
koni, ekumenik, arbetsliv och ungdomens nya situation. Att han har valt att
granska just dessa motiv beror på att de nämndes i de två kyrkomötes-
motioner som lades fram 1958 och 1968 och som blev impulsen till att
arbetet med psalmboken påbörjades 1969. Det var framför allt på dessa
områden som det fanns ett stort behov av nya psalmer.

Nisser vill med sin avhandling i främsta rummet svara på frågan hur samhällsutvecklingen kom att påverka psalmbokens innehåll, men han har också ambitionen att fylla en lucka inom den hymnologiska forskningen. Han utgår nämligen från den kritik av hymnologin som Sven-Åke Selander och Jan Arvid Hellström i början av 1980-talet framförde i olika sammanhang när de menade att den hymnologiska forskningen arbetar alltför isolationistiskt. Forskarna granskar psalmer och psalmböcker ur ett alltför snävt perspektiv. Man koncentrerar sig på enskilda psalmer och psalmböcker i ett kyrkligt perspektiv. Man studerar texter och författare, melodier, språk, teologi och olika teman, men beaktar inte den betydelse som samhället och kulturen har haft på psalmernas utformning. Nisser vill därför genom sitt arbete göra en ny inbrytning inom svensk hymnologisk forskning – fylla en lucka, som han själv uttrycker det. Hans utgångspunkt är att det finns ett nära samband mellan psalm, psalmbok och samhälle och att detta faktum måste beaktas i den hymnologiska forskningen. Detta motiverar undersökningens något otydliga titel *Ett samband att beakta*.

Avhandlingen innehåller en ganska utförlig beskrivning av efterkrigstidens samhällsförändringar och hur de har påverkat de sex motiven som avhandlingen koncentreras på. *Missionen*, som tidigare var inriktad på att predika evangelium i hednavärlden och på den enskildes omvändelse, arbetar numera också med att förändra människors sociala, ekonomiska och politiska strukturer. Den bedrivs på sex kontinenter som *missio Dei*, en Guds mission, som inte bara har kyrkan i blickpunkten utan som ivrar för att Guds plan med världen och mänskligheten skall förverkligas. Mission och det besläktade området *evangelisation* har därför kommit alltmer närma sig varandra. Också gränsen mellan mission och *diakoni* har blivit flytande. Från att tidigare ha setts som en privat verksamhet har diakonin blivit en obligatorisk uppgift för församlingen och från att ha betraktats som en del av kyrkans förkunnelse fungerar den i dag förutsättningslöst för att skapa grundvalar för människovärdigt liv utan tanke på att omvända folk. *Ekumenik* handlar på samma sätt inte längre bara om att försöka skapa kyrklig enhet. Den är inriktad på arbete för att hela världen, hela mänskligheten och inte bara kyrkorna, skall försonas och enas. Viktiga frågor har blivit ämnen som fred, frihet och rättvisa.

Stora förändringar har skett inom *arbetslivet*. Arbetsmiljö, arbetstider,

arbetsmarknad, fackföreningarnas roll, demokratisering och tekniska förändringar gör att arbetslivet idag ser helt annorlunda ut i jämförelse med situationen på 1930-talet när den förra psalmboken förbereddes. Förändringarna gäller framför allt ungdomsvärlden och *ungdomens situation*. När 1937 års psalmbok utarbetades var ungdomar något som skulle fostras och styras och bevaras från de faror som hotade på vägen till vuxenlivet, en ideologiskt passiv grupp. Men från 1950-talet och framåt utvecklades en ny ungdomskultur, där speciellt musiken spelade en viktig roll för identifikationen. De unga blev i synnerhet på 1960-talet allt mer engagerade i samhället och radikala i sina värderingar, ett aktivt handlande subjekt som går sina egna vägar.

Sammantaget visar Nisser hur utvecklingen har inneburit stora förändringar inom de sex områden eller motiv som han granskar. Den viktiga frågan är: Hur påverkade samhällsutvecklingen urvalet av psalmer i 1986 års psalmbok? Författaren ger många intressanta svar utifrån de sex motiven, men han har inte undersökt bara själva psalmboken. Han analyserar också andra sångsamlingar och psalmboksförslag, som *Psalmer och visor* (PoV) 1971, 1976 och 1982 samt deras förlagor. Han visar hur olika enskilda psalmer åkte in och ut, hur de omarbetades och med vilka motiveringar ändringarna gjordes.

Slutsatsen är att samhällsförändringarna inte alls tycks ha påverkat 1986 års psalmbok i den grad som man kunde ha förväntat sig. Och kanske än mer överraskande: psalmerna i 1937 års psalmbok visar en större påverkan av samhället än 1986 års psalmbok. Detsamma gäller många andra kristna sångsamlingar som utgavs på 1960- och 1970-talen. De tidiga ansatserna till ett närmande mellan psalmen och samhället som bl.a. framgår av de olika upplagorna av PoV försvann genom att samhällsorienterade psalmer inte togs med i den slutliga psalmboken.

Detta betyder självfallet inte att samhällsförändringarna negligeras, men Nisser menar att omvälvningarna hade återspeglats mycket tydligare om vissa psalmförslag inte hade utmönstrats och om psalmkommittén inte hade gjort ändringar som ledde till att psalmerna blev mer tidlösa och kyrkligt inriktade. En motivering till sådana ändringar var ofta de estetiska krav som ställdes. Psalmboken måste ha nivå och kvalitet, vara tidlös.

Nedtoningen kunde illustreras med Anders Frostensons översättning av Sydney Carters »Said Judas to Mary» (»Maria, sa Judas»). I den version

som ingick i PoV71 har psalmen fem verser och ett klart diakonalt perspektiv. Den sociala dimensionen var central i den engelska versionen som anknyter till bibeltexten (Mt 25) om att Jesu efterföljare känns igen på att de värnar om samhällets utsatta individer. När kyrkomötet 1975 strök den sista versen inför PoV76 blev psalmen en hyllning till Mästaren i stället för att vara en uppmaning till diakonal handling. En annan sak är att hela psalmen senare utmönstrades.

Nisser ger många exempel på ändringar som gjordes i psalmerna innan de togs med i 1986 års psalmbok. Detta gäller psalmer som uttryckte tvivel, t.ex. Britt G. Hallqvists »Gud du gick bort» (Psb nr 592). Psalmen handlar om människans utsatthet och hennes fråga var Gud finns i allt det svåra. Den slutade ursprungligen med orden »Hör du oss, Herre, så svara», ett rop av förtvivlan. Men i slutet ändrades denna rad till att återge en mycket vanlig psalmbokskliché: »styrk oss i nöd och fara!» Därmed försvann en samhällsaspekt och en identifikationspotential som i dagens katastrofutsatta värld finns på många läppar, nämligen känslan av uppgivenhet och förtvivlan. Var finns Gud i allt detta? Finns han?

Det är enligt Nisser dåligt ställt med psalmer om det moderna arbetslivet i 1986 års psalmbok. Den psalm som han värderar högst skrevs redan 1739 av Charles Wesley, »Herre din dag var också lik» (Psb nr 290). Den största förnyelsen av psalmerna skedde inom den motivkrets som berör ungdomen, även om psalmboken inte längre talar om ungdomspsalmer.

Nissers granskning av hur samhällsförändringarna återspeglas i 1986 års psalmbok innehåller även positiva bedömningar, men som helhet anser författaren att förnyelsen av de sex motiv som han granskar var försiktig. Psalmbokens samtidsfärg blev tunnare än den kunde ha varit. Psalmboken blev »en bok som domineras av ett internt kyrkligt perspektiv, av gudstjänsten och ett traditionellt präglad kristet liv.» Frågor om fred, rättvisa, frihet och miljön, mänsklighetens stora teman, behandlas bara i mycket allmänna ordalag. Möjligheten för sekulariserade människor att identifiera sig med psalmboken har därför minskat. Men det bör framhållas, vilket Nisser också påpekar, att identifikation med olika psalmer kan finnas också om samhällsrelationen är svag. Detta gäller t.ex. flera jul- och sommarpsalmer.

Nisser avslutar med frågan om psalmboken i framtiden. Om psalmboken skall ha en framtid måste den ta sin utgångspunkt i samhället och dess frå-

gor, inte i den kyrkliga traditionen. Det är möjligt, avslutar han, att 1986 års psalmbok blir den sista svenska psalmboken, även om den kommer att kompletteras av olika tillägg.

Nissers avhandling utgör ett viktigt tillskott till den hymnologiska forskningen. Det är en innehållsrik avhandling med många spännande slutsatser, ibland överraskande sådana och ibland kanske förhastade. Dagens hymnologi är nog inte så isolationistisk som Nisser påstår. Han är inte heller alltid entydig när han bedömer motiven i olika psalmer, han hittar samhälls-samband där dessa inte är så uppenbara. Han kunde också mer kritiskt ha diskuterat frågan i vilken omfattning en psalmbok bör vara en samhälls-spegel, den är ju primärt en bok för gudstjänstlivet. Den internationella och framför allt den nordisk kontexten kunde ha beaktats.

Avhandlingen innehåller å andra sidan många träffsäkra iakttagelser. Det är en välskriven bok med aktuell information, användbara register och många uppslag. Nisser har gjort en viktig inbrytning genom sin frågeställning och sina resultat när han granskar hur samhällsomvälvningar påverkar arbetet med en psalmbok. Han är den första som i Sverige på detta sätt har närmat sig en psalmboksrevision med samhället i blickpunkten. Den hymnologiska forskningen har fått ny kunskap på ett outforskat område, och boken blir ett viktigt memento för framtida psalmboksskapare – om sådana överhuvudtaget kommer att finnas!

Karl-Johan Hansson

Siitan, Toomas

Die Choralreform in den Ostseeprovinzen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Ein Beitrag zur Geschichte des protestantischen Kirchengesangs in Estland und Livland.

Diss., Edition IME (Institut für deutsche Musikkultur im östlichen Europa), Reihe 1, Band 10, Studio Verlag, Sinzig 2003, 326 s., ISBN 3895640832

År 1991 fick den lutherska kyrkan i Estland en ny psalmbok, där dock inslaget av inhemskt och nyare material är mycket begränsat; alltjämt är det äldre tyska koraler som dominerar. Denna särpräglade konservatism går tillbaka på 1800-talets strävanden på kyrkosångens område i det ryska rikets s.k. östersjöprovinser. Det är därför ett för förståelsen av dagens situation viktigt

ämne som den estniska musikforskaren Toomas Siitan tar sig an i sin avhandling: koralreformen i dåvarande Estland och Livland vid mitten av 1800-talet.

Östersjöprovinserna hade på flera sätt en särställning inom det ryska riket. Kulturellt dominerade ännu under 1800-talet den tyskspråkiga minoriteten över den estniska och lettiska befolkningen. Betydelsen av den omfattande invandringen av högutbildade, inte minst teologer, från Tyskland under decennierna kring 1800 visas av att samtliga fyra koralboksutgivare i Livland och Estland under 1800-talet var födda, uppvuxna och utbildade i Tyskland.

Avhandlingen har sitt fokus på musikestetiska och ideologiska frågeställningar. Detaljstudier av melodiformer har därför en underordnad roll, medan bakgrundsteckningar av allmän- och kulturhistorisk art får stort utrymme. I metodikavsnittet framhåller författaren att forskningens huvudföremål inte är koralböckerna själva utan koralreformen betraktad som förändringsprocess i musiklivet.

I bokens första del ges en utförlig bakgrund till den tämligen komplicerade politiska och kyrkliga situationen i området; den senare karakteriseras under det tidiga 1800-talet av en kyrkopolitisk strid mellan den då etablerade rationalismen och en växande luthersk-ortodox strömning – allt medan herrnhutismens innerliga fromhet skördade stora framgångar bland majoritetsbefolkningen. Dessa teologiska spänningar avspeglades även i kyrkans sångböcker, och inte minst den herrnhutiska sången blev av stor betydelse för koralreformen, både uppförandepraktiskt (där brödraförsamlingarnas mjuka och icke-ornamenterande sångsätt framhölls som förebild) och då det gäller melodimaterialet. Kapitlet innehåller också avsnitt om musikundervisning och förekomsten av orglar – båda viktiga faktorer för församlingssångens utveckling. I det tredje kapitlet behandlas församlingssångens situation i det baltiska området under decennierna omkring år 1800, framför allt med utgångspunkt i koralhandskrifter och tryckta koralböcker. Ett kapitel om ideologiskt och estetiskt motiverade strävanden till förnyelse av kyrkosången leder över till avhandlingens kärna: den reform som vid mitten av 1820-talet initierades och senare framgångsrikt genomfördes av den sydlivländske pastorn Johann Leberecht Ehregott Punschel, framför allt genom hans 1840 utgivna koralbok, som blev en omedelbar framgång och utkom i inte mindre än 17 upplagor fram till 1935.

Vari bestod då Punschels reformidéer? Här finns flera inslag som har

motsvarigheter på samtida lutherskt håll i Tyskland och Norden, framför allt strävan efter en »ren» koralsång, utan individuella variationer. Till hans program hör också avskaffandet av organistens traditionella mellanspel mellan koraverserna. Ett drag som torde hänga samman med den speciella situationen i östersjöprovinserna är den stora vikt som Punschel lägger vid »likformighet» i koralsången; han kritiserar skarpt tidigare koralboksutgivare – framför allt den ledande kyrkomusikern Georg Michael Telemann (sonson och elev till Georg Philipp) i Riga – för att ha anpassat sig till lokala sångtraditioner. Punschel hämtar sitt material nära nog helt och hållet från tyska koralböcker och framhåller bl.a. J.A. Hillers koralbok som en viktig förebild. Trots att utgåvan bygger på en rad olika källor, präglas den enligt Siitan av enhetlighet. Till historiserande strävanden har Punschel en ambivalent inställning, och han är väl medveten om att den »äka» form han söker långt ifrån alltid är identisk med melodins historiska ursprungsgestalt. På denna ideologiskt centrala punkt hade man kanske önskat en utförligare och mer sammanhållen diskussion.

Medan Punschels koralbok snabbt etablerade sig i Livland, stötte den på visst motstånd i Estland, där också en konkurrerande koralbok utkom 1845, redigerad av organisten, musikpedagogen och tonsättaren J.A. Hagen. Det finns dock stora likheter mellan Punschels och Hagens grundprinciper, även om den senare i sin egenskap av professionell musiker var mer mån om framförandets än om själva melodiernas »renhet». Hagens koralbok minskade dock i betydelse redan på 1860-talet, och livländaren Punschels bok kom, paradoxalt nog, att sätta sin prägel på kyrkosången just i Estland långt efter det att den kommit ur bruk i hans hemprovins.

Några randanmärkningar: på s. 53 anges den schweiziske musikpedagogen Hans Georg Nägeli vara elev till Johannes Schmidlin, som dock dog 1772, ett år innan Nägeli föddes! På s. 64 sägs utan reservationer att en »duktig snickare» kunde förfärdiga ett orgelpositiv; att musikalitet är en nödvändig kvalifikation för intonationen av piporna nämns inte. På s. 71 talas om invandring till Estland och Livland av bl.a. svenska orgelbyggmästare redan under 1500- och 1600-talet; uppgiften (som tyvärr saknar källangivelse) är överraskande, eftersom det handlar om en tid då alla mer betydande orglar i Sverige byggdes av utländska mästare. Slutligen: nog hade man önskat sig åtminstone något notexempel från Punschels koral-

bok, särskilt som den för avhandlingsämnet inte fullt så centrala Mylichska koralboken från 1810 representeras med tre exempel.

Toomas Siitans avhandling är en pionjärinsats av stort värde för förståelsen av den lutherska koralångens utveckling i Baltikum. Han har lyft fram betydande mängder av tidigare föga beaktat källmaterial i ljuset och diskuterar det insiktsfullt och balanserat. Av stort värde är även att författaren i bilagematerialet, vid sidan av en sammanställning av melodimaterialet i de behandlade koralböckerna, också återgivit centrala dokument från Punschel och Hagen in extenso. Även om Siitan uttryckligen fransäger sig ambitionen att skriva en heltäckande koralhistorik för perioden, så ger ändå de fylliga bakgrundsteckningarna en god översiktsbild som gör avhandlingen högst läsvärd även för den i baltisk kyrkohistoria mindre bevandrade läsaren.

Sverker Jullander

Sundkvist, Bernice
Evangelium och Existens

Predikan som helande dialog

Artos förlag, Skellefteå 2003, 160 s., ISBN 91 7580 275-0

Evangelium och existens har tillkommit av hjärtats lust, meddelar oss författaren, och lägger till »men också ur hjärtats nöd». Sundkvist drivs av otålighetens nyfikenhet att få ta steget vidare från avhandlingens *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse* (recenserad i *Svenskt Gudstjänstliv* 2004) strikta dogmatiska analys till att få ge ett självständigt bidrag till en systematisk och praktisk reflektion kring predikan. I recensionen av avhandlingen lyfte jag fram att det hade varit spännande om författaren i en kommande skrift tog vara på sina dogmatiska kunskaper och lät dem samspela med en tydlig åhörarorientering. I den lilla skriften *En predikan – nio berättelser. En studie i predikoreception* (2003) genomförs just en sådan undersökning och i *Evangelium och Existens* förs ett teoretiskt vetenskapligt resonemang kring frågan hur man kan predika evangelium idag så att det upplevs angeläget för lyssnaren. Sundkvist vill komma åt på vilket sätt evangeliet och kontexten kan samspela så att predikan kan bli trovärdig i förhållande till evangeliet och meningsfull i förhållande till åhörarens frågor och livstolkning, till åhörarens existens.

Efter ett inledande kapitel diskuteras i andra kapitlet relationen mellan

evangelium och adressat, såväl med exegetisk utgångspunkt där Bibelns texter står i centrum som med dogmatisk utgångspunkt utifrån Luthers syn. Författaren framhåller att adressaten för budskapet är innesluten i evangeliet och att predikan därför riktar sig till människor i alla tider, samtidigt som Luther vill samspelela med åhörarna och dra in dem i kommunikationsprocessen genom att tala utifrån sin kännedom om åhörarnas livsvillkor. Predikan tolkas här som samspelet mellan evangelium och existens där predikanten ger evangeliet fötter och röst i den nya innevarande tiden. När man läser om Luther i Sundkvists tolkning anar man att Luthers tankar om kommunikation tydligt samspelelar med modern kommunikationsteori.

I kapitel tre, som är bokens viktigaste, diskuteras utifrån förhållandet mellan evangelium och existens dess relation till predikanten, åhörarens och predikans gestaltning. Detta är tre viktiga komponenter för att predikan ska kunna fungera i en bestämd kontext. Utan en predikant som har en målsättning för sin predikan, ingen fungerande predikan. Utan åhörare som är villiga att lyssna i meningen att relatera det sagda till sitt eget liv och på så sätt få möjlighet att tyda sitt liv i ljuset av evangelium och existens, ingen fungerande predikan. Utan en gestaltning av predikan som tar hänsyn till den inre dispositionen eller yttre omständigheter som t.ex. rummet, ingen fungerande predikan. Så är det naturligtvis, det känns självklart när jag läser, nästan som gammal skåpmat och samtidigt är det befriande att någon nordisk teolog utanför Danmark vågar vara så tryggt förankrad i en evangelisk-luthersk tradition. Det som här sägs behöver sägas gång på gång, inte minst till svenska predikanter. T.ex. att predikanten är Guds representant och därmed bärare av Guds röst som har att tolka Bibeln inom ramen för den tro som kyrkan bekänner även om den i detaljer skulle skilja sig från predikantens privata trostolkning. I en evangelisk-luthersk kyrka är ämbetet främst ett predikoämbete som påminner »om att predikanten inte uppträder som privatperson, med sina egna tankar och idéer, utan har att förvalta evangeliet rätt» (s. 33). Predikantens röst är också kyrkans röst. Om Sundkvist är tydlig när det gäller predikantens bestämning och funktion blir hon, som de flesta andra forskare betydligt vagare när åhörarnas situation och funktion diskuteras. Delvis handlar det nog om att när hon skriver om predikanten gör hon det i regel i singularis och kanske t.o.m. för sin inre bild ser en särskild predikant, medan åhörarna är ett kollektiv, något som i regel

beskrivs i pluralis. Det handlar också om att åhörarna diskuteras utifrån två perspektiv som flyter samman i framställningen, dels utifrån predikantens horisont, dels utifrån åhörarens egen horisont. Den homiletiska forskningen skulle behöva intensifiera undersökningar om åhörarnas roll i spänningsfältet mellan evangelium och existens. Man skulle då med fördel kunna ta sin teoretiska utgångspunkt i Sundkvists framställning om detta samspel som en helande dialog där åhöraren får sina tankar, sina frågor och sin nöd artikulera. Språkets betydelse behandlas kortfattat i kapitel fyra.

Evangelium och existens är nyttig läsning för varje predikant med en viktig påminnelse om att evangelium inte är något statiskt, en gång för alla givet, utan något som måste tolkas in i varje ny tid. Men även en påminnelse att en för ensidig betoning av existensen inte tar människans sökande efter och behov av mening på allvar. Sundkvist påminner oss om att all förkunelse handlar om ett samspel mellan evangelium och existens.

Jan-Olof Aggedal

Wentz-Janacek, Elisabet

John Enninger

– spelman, kongl. kammarmusikus, klockare

Gidlunds förlag, Hedemora 2003, 189 s., ISBN 91-7844-637-6

John Enninger var violinvirtuos, berömd och beundrad för sitt spel. Han var dessutom folkmusikforskare, kyrkomusiker och en färgstark personlighet. Om denne märklige man, hans liv och verk, har Elisabet Wentz-Janacek skrivit en biografi som förenar saklighet med litterär kvalitet. Den berättar om musikanten Enninger men också om den tid och den miljö där han verkade. Boken är innehållsrik men samtidigt lättläst som en roman.

Elisabet Wentz-Janacek är koralforskare, kantor, tonsättare, författare. Hon har publicerat artiklar i många sammanhang, nu senast i boken *Kyrkomusik i Lunds stift under 1900-talet*. Hon har komponerat bl.a. *Mässa i skånsk folkton*, står som utgivare för samlingar av folkpsalmtoner, arbetar med koralregistrering och är aktiv i olika kyrkomusikaliska sammanhang.

En anledning till att hon kom att skriva boken om John Enninger är att hon är uppvuxen i Höör där Enninger på sin tid var kantor. Det var långt före Elisabets tid, men hon hörde berättas om honom och lärde genom ett par av hans elever känna hans musik och repertoar. Hennes far prosten

Hilmer Wentz hade skrivit om honom i sin bok *Klockaren i helg och söcken*. Hon själv hade tidigare skrivit uppsatser om honom och spelat hans orgelkompositioner.

När hon gick igenom Enningers-papper i Musikmuseet i Stockholm gjorde hon ett överraskande fynd – Enningers dagbok 1884–1903, som gav henne ett unikt material som bidrag till den biografi som nu föreligger.

John Enninger (1844–1908) växte upp i ett skånskt allmogehem som var präglad av musik. Fadern var spelman, modern sjöng visor bl.a. gamla folkliga psalmmelodier. Tre av sönerna blev utbildade musiker. John började spela fiol som barn, lärde av de gamla spelmännen och kom så småningom till konservatoriet i Stockholm. Han blev skicklig violinist, spelade i hovkapellet och andra orkestrar och framträdde också som solist. Hans åtaganden blev efterhand så krävande att han beslöt sig för att återvända till Skåne och en lugnare miljö. 1882 tillträdde han kantorstjänst i Höör.

Om John Enninger som kyrkomusiker har Elisabet tidigare skrivit i en uppsats. Dagboken ger henne möjlighet att berätta om hans tjänst som kantor, om gudstjänster, psalmer och solistinslag, om samarbete och mellanhandande med prästerna m.m. Han hade engagemang också i grannförsamlingarna och anlätades ofta som sakkunnig i fråga om orgelbygge och orgelkontroll. En hel del kyrkomusik har han efterlämnat, en serie preludier och koralförspel, en festmarsch, åtskilliga arrangemang. Han övervägde någon gång att söka annan tjänst, bl.a. efter sin ungdoms lärare kantor Bengt Wilhelm Hallberg i Landskrona, men avstod och kvarstannade i Höör livet ut.

Höör var ett musikcentrum med många skickliga amatörer. Det musicerades mycket på herrgårdarna och i de finare hemmen i trakten, och Enninger var med överallt med sin fiol. Han uppskattade god mat och inte minst drycker. Han gav också konserter och musikaftnar på många platser i Skåne. Behållningen blev ett välkommet tillskott till hans bekymmersamma ekonomi. Han skötte själv lantbruket på klockarejorden, vilket krävde mycket slit och inte inbringade mycket. Dagboken ger många realistiska bilder från hans vardagstillvaro, bekymmer med oxar, ladugårdsbrand, plöjning och körslor. Anteckningarna ger också inblickar i den tidens sociala och kyrkliga förhållanden och speglar även världspolitiska händelser.

Sedan sin uppväxt var han förtrogen med folkmusik och han lade ner mycket arbete på att uppteckna gamla spelmanslåtar. Han fick ett häfte med

tre mazurkor utgivet i Berlin med titeln *Volksbilder*. Han renskrev en del av sina många uppteckningar så sent som 1907. Han är representerad i samlingsverket *Svenska låtar*. Hilding Rosenberg, själv uppvuxen i Höörtrakten, har betecknat honom som »en av de lyhördaste och kunnigaste av alla de som överfört folkets musik till noter».

Speciellt intresserade sig Enninger för folkliga koraler. Redan som ung hade han fått hymnologisk fostran och impulser av sin lärare Bengt Wilhelm Hallberg. Hemma hade han hört sin mor sjunga psalmer med gamla folkliga melodier. Han sammanställde en serie uppteckningar som han gav titeln *Original-Folkpsalmtoner från Skåne*. Den blev inte utgiven i hans livstid, men Elisabet Wentz-Janacek har sett till att samlingen kommit ut i tryck (Wessmans förlag 1994).

I sitt arbete redogör hon ingående för Enningers efterlämnade musikalier. Han komponerade åtskilligt och kunde t.o.m. i drömmen få ingivelse. Han ägnade sig mycket åt att göra arrangemang av klassisk musik för tillgängliga ensembler. Genom ett omfattande forskningsarbete har hon i olika arkiv bl.a. i Lunds Universitetsbibliotek och Stockholms musikmuseum letat fram ett stort material. Med sakkunskap kommenterar hon en del av sina fynd. Särskilt fäster hon sig vid en vals efter Lasse i Lyby i dorisk tonart. Hon analyserar kompositioner och arrangemang – man hade gärna sett mer av sådana musiktekniska kommentarer. I det intressanta bildmaterialet ingår bl.a. prov på Enningers notskrift.

Elisabet Wentz-Janacek har med sin bok gett värdefull kunskap om ett fångslande människoöde och om en dåtida musikmiljö. Man får en levande bild av den hyllade violinvirtuosen och musikanten – »när han spelade, då logo Guds änglar» var ett samtida omdöme. Man får också följa hans levnad från år till år, i vardag och fest, med ljus och skuggor. Författaren skriver med inlevelse och med litterär talang. Hennes berättande interfolieras med personliga, ofta humoristiska inslag. En litterär höjdpunkt är slutkapitlet med överskriften »Coda».

Inge Löfström